

ZÁVĚREM

NAD CHARAKTEREM DNEŠNÍHO BMJ BRNA

Sledovaný běžně mluvený jazyk města se již v nejstarší doložené podobě (SV) odlišoval od TTD okolí města svým hláskovým složením — nedostatkem změn v krátkém vokalismu, neutralizací znělosti na konci slov, nevyužíváním protetického *h*. Po morfologické stránce byl naopak tradiční mluvě velmi blízký nejen v jevech pravidelných, ale i v kolísání. Nedostatek materiálu ze starších období neumožňuje určit, zda jde už v této fázi o výsledek kontaktu s prestižními jazykovými útvary, nebo o vliv pohybu obyvatelstva ve městě, jejichž důsledkem bylo stírání nápadných nářečních rysů. Pravděpodobnější je druhá možnost.

Mladší podoba BMJ je již jistě výsledkem kontaktů tradičnějšího základu s prestižními jazykovými útvary, k nimž vytváří dnešní život společnosti dobré podmínky. Tento kontakt se v BMJ projevuje vstupem nových výrazových prostředků do systému: objevují se jako dublety starších morfémů, v hláskové stavbě pak starší prostředky přímo nahrazují. Pronikání probíhá, jak ukazuje zkušenost, nerovnoměrně v jednotlivých jazykových plánech a většinou i u různých výrazů mohou být ústupky prestižní normě odlišné.

Volba poměrně stylově jednotné vrstvy, již jako BMJ označujeme, neumožňuje sledovat stylovou diferenciaci ve využívání prostředků různých útvarů; ta je, jak ukazuje denní jazyková zkušenost mluvčích i posluchačů, velmi výrazná.

Rozbor jazykového povědomí nositelů nejmladší vrstvy BMJ Brna, u jevů frekventovanějších a jevů fonetických i rozbor spontánních promluv ukazují i některé obecnější zákonitosti při volbě různých způsobů vyjádření:

1. Jevy ryze fonetické se nivelizují, ustupuje tedy výslovnostní „lokální kolorit“ mluvy a prosazuje se neutrálnější výslovnost hovorově spisovná. Statisticky sice nelze tento proces zachytit, je však patrný při pouhém poslechu.

2. Distribuce konsonantických alofonů se zatím neustaluje, zřejmě je tu realizace zcela mimo uvědomělou i neuvědomělou pozornost mluvčích

(např. jevy asimilační). U vokálů (kromě morfologizovaných pozic) se tradičnější stav lexikalizuje.

3. Fonetické jevy přerůstající v nová fonologická hodnocení se mění ve shodě s vývojovými tendencemi živé mluvené podoby spisovného jazyka, důležité postavení tu však má obecná čeština (přechod *é-ej* na konci adjektiv).

4. Jevy morfologizované a morfologické udržují zřetelněji kontinuitu s výchozím stavem BMJ. Způsob vyjádření jednotlivých gramatických významů je natolik ustálený, že se může v ojedinělých případech promítat až do písemných projevů veřejného rázu. Tam, kde se původně dialektický morf odlišný od SJ udržuje v jazykovém povědomí dětí z jádra města (zachyceném písemnými odpověďmi) ve více než 50 % odpovědí, můžeme uvažovat o jeho velké stabilitě a o možnosti častějšího pronikání do vyjádření zamýšlených jako spisovná. I když jsme si vědomi, že naše údaje vycházejí jen z omezeného množství tvarů a jsou vázány na malý počet výrazů zahrnutých dotazníkem, umožňuje materiál alespoň pohled dílčí.

Charakter velmi pravidelně využívaných nespisovných morfů pak mají:

Morfologizované hláskoslovné jevy: typ *našu* — 68 %

typ *naša* — 61 %

Vlastní jevy morfologické:

a) Morfy společné BMJ a OČ:

— složený tvar v přičestí trpných (typ *bila bitá*) — 92,6 %,

— *-ma* v I pl. všech deklinací — 85,4 %,

— složená flexe v sg. přivlastňovacích adjektiv (typ *o bratrovím*) — 79,2 %,

— imperativy typu *napi se* — 65,6 %.

b) Morfy typické jen pro BMJ (a tradiční mluvu různě širokého zázemí města):

— *-ama* v I pl. tvrdých i měkkých typů deklinace subst. — 67,3 %,

— *-ima* v I pl. číslovkové deklinace (typ *pjeřima*) — 58,4 %,

— *-ime*, *-ite* v pl. imperativu (typ *sedněte*, *sedněte*) — 54,6 %,

— *-i* jako společný morf pro N pl. mask. (typ *židi*, *přededi*) — 52,3 %,

— vyrovnání D a L sg. měkké deklinace mask. (typ *na stroju*) — 52,3 %
(morf *-em* v I sg. typu *přeceda* — *s přecedem* — 45,1 %)

(vyrovnání G-A sg. typu *přeceda* — *vidím přecedi* — 42,1 %)

(měkká flexe feminin na *-za*, *-sa*, *-la* — *ot koze*, *ke kozi* . . . — 41,3 %).

Všechny častěji zastoupené morfy jsou vzhledem k celku národního jazyka a jeho prestižním útvarům méně nápadné. Výrazně dialektické koncovky ustoupily daleko více (*-ijó* u sloves IV. třídy, menší podíl *-ajó* u V. třídy sloves).

V několika málo případech jsme byli naopak svědky úplného ústupu starších typů flexe z jazykového povědomí mládeže: v těchto případech šlo o změnu v derivaci výrazu (feminina na *-ňa*) nebo o deklinaci omezenou jen na menší skupinky výrazů (typ D *sestři, lidum*...) a ústupovou už v SV.

c) Morfy neopírající se ani o SV, ani o OČ nebo SJ:

— unifikace 3. os. pl. IV. třídy sloves koncovkou *-i* (typ oni *prosí, trpí, sází*) — 54,8 %.

d) Působení OČ se jeví ve výstavbě morfů jako poměrně slabé, nejvýraznější podíl byl zaznamenán u tvarů G, D, L sg. fem. tvrdých adjektiv (tradiční *malé* — OČ *malí* — 18,7 %), tato koncovka je však vlastní i části TTD nejbližšího okolí města.

BMJ Brna není ani v nejmladší generaci nositelů zcela homogenní: sociální diferenciace — odraz jazykového prostředí, v němž děti vyrůstají — ukazuje u dětí z dělnických rodin o něco větší blízkost k tradičnímu zázemí mluvy, děti z rodin inteligence jsou naopak tolerantnější k prvkům zřetelně obecně českým (typ *hodnej*, 3. os. pl. *hledaj*, nevyjadřování životnosti v N. pl. mask. adjektiv, I pl. typu *kostma*). Pokud jde o vztah ke spisovnému jazyku, obě skupiny volily přibližně stejný podíl spisovných tvarů a zřejmě i jejich znalosti spisovné normy a její kodifikace jsou obdobné. Sociální původ mladého mluvčího se tedy, jak jsme již konstatovali výše, poněkud promítal do jazykového povědomí, v konkrétních promluvách jsme jej však nepozorovali.

I v dnešní době trvá napětí mezi BMJ města a mluvou jeho okolí, není však tak velké jako dříve (zejména díky ústupu výrazných nářečních prvků v tradičním zázemí města). BMJ Brna není také již omezen jen na městské jádro, ale stává se komunikačním nástrojem i u dětí ze zemědělských předměstí. Jejich jazykové povědomí se však při výzkumu jeví jako tradičnější a ustálenější než v jádru města. I tu dochází k pohybu (vzhledem k výchozímu stavu dokonce prudšímu než v jádru města). Ten se jeví jako nivelizace BMJ uvnitř města samotného. Zřejmě již během jedné generace tu může být — a to i vlivem mimojazykových okolností — rozdíl mezi mluvou jádra města a jeho předměstí setřen.

BUDOUCNOST?

Vývojové perspektivy BMJ Brna lze hodnotit jen rámcově.⁴⁹ Z hlediska integrační tendence dnešního národního jazyka lze očekávat jeho sblížování s jinými primárně mluvenými podobami češtiny, v první řadě další stírání rozdílů mezi ním, obecnou a hovorovou češtinou, zkušenost však ukazuje, že proces bude ještě dlouhodobý: difference mezi mluvenými podobami češtiny ve sféře běžné denní komunikace jsou dosud živé, i když integrační proces započal i pro Moravu nejpozději po první světové válce, tedy před dvěma generacemi. Běžně mluvený jazyk našeho města je dnes důkazem kontinuity jazykového vývoje mezi tradičními nářečími venkova a jejich nivelizovanější, „kulturnější“ podobou jazyka obyvatel města a budoucím jednotnějším a stylově bohatým společným komunikačním nástrojem celé společnosti. Jaký bude tento jazyk a kdy se vytvoří a ustálí jako stabilizovaný útvar, můžeme zatím jen těžko odhadovat. Z pozic BMJ Brna však pokládáme za jisté, že nebude totožný s dnešní obecnou češtinou, že jeho východiskem bude spíše živá hovorová čeština rozvíjející a měnící se ve shodě s unifikacními i diferenciacními tendencemi společnými většímu počtu běžně mluvených jazyků kulturních, politických i hospodářských center naší republiky a jim přílehlých oblastí, z nichž Brno a běžná mluva jeho obyvatel tvoří spolu s mlouvou celé Moravy jednu — a snad ne nevýznamnou složku.

⁴⁹ Integračních tendencí si všiml na počátku 50. let Adolf Kellner v *Úvodu do dialektologie*, Brno 1954, z dnešního pohledu je shrnuje J. Bělič, *Nástin...*, op. cit., s. 323—330, a také kolektivní *České nářeční texty*, Praha 1976, s. 329—331. Tématu byla věnována rozsáhlá diskuse o obecné a hovorové češtině na počátku 60. let na stránkách časopisu Slovo a slovesnost.